

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA METODIK KOMPETENSIYA: MAZMUNI, TUZILISHI VA RIVOJLANISH OMILLARI

Koziyeva Fazilat Sadullayevna
Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida metodik kompetensiyaning pedagogik mohiyati, mazmuni, tarkibiy tuzilishi hamda uni rivojlantirishga ta‘sir etuvchi omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, metodik kompetensiyaning zamonaviy ta‘lim talablariga muvofiq shakllanishi, o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatidagi ahamiyati hamda uni rivojlantirishning samarali mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, metodik kompetensiyaning rivojlantirish o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ta‘lim sifati va o‘quvchilarning o‘quv natijalarini yaxshilashning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: metodik kompetensiya, boshlang‘ich ta‘lim, kasbiy kompetensiya, pedagogik mahorat, didaktik kompetensiya, innovatsion pedagogika, ta‘lim sifati.

Аннотация В данной статье с научно-теоретической точки зрения проанализированы педагогическая сущность, содержание, структурные компоненты методической компетентности в системе начального образования, а также факторы, влияющие на её развитие. Особое внимание уделено формированию методической компетентности в соответствии с современными требованиями образования, её значению в профессиональной деятельности учителей и эффективным механизмам её развития. Результаты исследования подтверждают, что развитие методической компетентности является важным фактором повышения профессионального мастерства учителей, качества образования и улучшения учебных достижений учащихся.

Ключевые слова: методическая компетентность, начальное образование, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, дидактическая компетентность, инновационная педагогика, качество образования.

Abstract This article provides a theoretical analysis of the pedagogical essence, content, structural components, and development factors of methodological competence in primary education. Particular attention is paid to the formation of methodological competence in accordance with the requirements of modern education, its significance in teachers' professional activities, and effective mechanisms for its development. The findings indicate that the development of methodological competence is a key factor in enhancing teachers'

professional skills, improving the quality of education, and increasing students' learning outcomes.

Keywords: methodological competence, primary education, professional competence, pedagogical skills, didactic competence, innovative pedagogy, educational quality.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, metodik kompetensiya o'qituvchining o'quv jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali ta'lim muhitini yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida metodik kompetensiyaning yuqori darajada shakllanganligi ta'lim sifati va o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Metodik kompetensiya tushunchasi pedagogika va ta'lim metodikasi sohasida ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. A.V. Xutorskoy kompetensiyaning shaxsning bilim, ko'nikma va tajribalarini amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyati sifatida talqin etadi. I.A. Zimnyaya kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo'lib, metodik kompetensiyaning pedagogning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida baholaydi.

L.S. Vygotskiy, J. Bruner va Sh. Sharanlarning ilmiy ishlari o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishda o'qituvchining metodik tayyorgarligi muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. So'nggi yillarda O'zbekiston olimlari tomonidan ham boshlang'ich ta'lim metodikasi, kompetensiyaviy yondashuv va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish masalalari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda metodik kompetensiyaning mazmuni va rivojlanish omillarini aniqlash maqsadida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kontent tahlili, kuzatish hamda pedagogik umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar o'rganilib, metodik kompetensiyaning nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil qilindi.

Asosiy qism

Metodik kompetensiya - o'qituvchining ta'lim mazmunini samarali tashkil etish, o'quv metodlari va texnologiyalarini maqsadga muvofiq tanlash, darsni rejalashtirish, baholash hamda o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish bo'yicha kasbiy salohiyatini ifodalovchi integrativ sifatdir.

Metodik kompetensiyaning tuzilishi

Metodik kompetensiya o'qituvchining kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beruvchi murakkab integrativ sifat bo'lib, u o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan bir necha tarkibiy

komponentlardan tashkil topadi. Ushbu komponentlar pedagogning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarini yagona tizim sifatida namoyon etadi hamda ta’lim jarayonining sifatini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodik kompetensiyaning birinchi tarkibiy qismi **motivatsion komponent** bo‘lib, u o‘qituvchining kasbiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishi, pedagogik faoliyatni takomillashtirishga intilishi, kasbiy o‘rishga bo‘lgan ehtiyoji va o‘z ustida muntazam ishlashga tayyorligini ifodalaydi. Ushbu komponent o‘qituvchining innovatsion g‘oyalarni qabul qilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishga intilishi hamda ta’lim sifatini oshirishga yo‘naltirilgan ichki motivlarini shakllantiradi.

Kognitiv komponent metodik kompetensiyaning nazariy asosini tashkil etib, o‘qituvchining pedagogika, psixologiya, didaktika va o‘qitish metodikasi bo‘yicha bilimlar majmuasini o‘z ichiga oladi. Mazkur komponent orqali o‘qituvchi davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari, darsliklar mazmuni, zamonaviy ta’lim texnologiyalari hamda baholash mezonlarini chuqur o‘zlashtiradi va ularni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Operatsion-faoliyat komponenti o‘qituvchining metodik bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatini tavsiflaydi. Ushbu komponent darsni rejalashtirish, o‘qitish metodlari va vositalarini tanlash, interfaol metodlardan foydalanish, ta’lim jarayonini tashkil etish, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini boshqarish hamda ta’lim natijalarini baholash ko‘nikmalarini qamrab oladi. Aynan ushbu komponent metodik kompetensiyaning amaliy ifodasi sifatida pedagogik faoliyat samaradorligini belgilaydi.

Kommunikativ komponent pedagogning o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan samarali muloqot olib borish qobiliyatini aks ettiradi. U pedagogik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, jamoada ishlash, fikr almashish, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish hamda ta’lim jarayonida ijobiy psixologik muhitni yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Refleksiv komponent esa o‘qituvchining o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, erishilgan natijalarni baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini belgilash qobiliyatini ifodalaydi. Refleksiya orqali pedagog o‘zining kasbiy tajribasini boyitadi, metodik faoliyatini takomillashtiradi hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga intiladi.

Shunday qilib, metodik kompetensiyaning motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat, kommunikativ va refleksiv komponentlarining o‘zaro uyg‘un rivojlanishi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy mahoratini yuksaltirish, ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va o‘quvchilarning sifatli ta’lim olishini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Mazkur komponentlarning kompleks rivojlanishi pedagogning zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda faoliyat yuritishiga hamda ta’lim sifatini izchil oshirishga xizmat qiladi.

Metodik kompetensiyaning rivojlantirish omillari

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik kompetensiyasini rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, u qator pedagogik, tashkiliy hamda shaxsiy omillar ta’sirida shakllanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchidan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki innovatsion

yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish va kasbiy faoliyatini muntazam takomillashtirib borish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan metodik kompetensiyaning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar o‘qituvchining kasbiy mahoratini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, **uzluksiz kasbiy rivojlanish** metodik kompetensiyaning takomillashtirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O‘qituvchining pedagogika, psixologiya, fan metodikasi va ta’lim texnologiyalari sohasidagi bilimlarini muntazam yangilab borishi uning kasbiy faoliyat samaradorligini oshiradi. Hayot davomida ta’lim olish tamoyiliga amal qilish pedagogning zamonaviy ta’lim talablariga moslashuvchanligini ta’minlaydi.

Malaka oshirish kurslari o‘qituvchilarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini yangilash, ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganish hamda zamonaviy ta’lim metodlarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini yaratadi. Bunday kurslar davomida o‘qituvchilar yangi o‘quv dasturlari, baholash mezonlari, innovatsion metodlar va ta’limdagi zamonaviy tendensiyalar bilan yaqindan tanishadilar.

Metodik kompetensiyaning rivojlantirishda **zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash** alohida ahamiyatga ega. Interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyiha metodi, hamkorlikda o‘qitish, STEAM yondashuvi hamda kompetensiyaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchining metodik salohiyatini oshiradi va ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlaydi.

Shuningdek, **raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish** metodik kompetensiyaning muhim tarkibiy omili hisoblanadi. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, sun’iy intellektga asoslangan ta’lim vositalari, virtual laboratoriyalar va multimodal resurslardan foydalanish o‘qituvchining raqamli kompetensiyasini rivojlantirib, ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Metodik seminarlar, treninglar, konferensiyalar va tajriba almashish tadbirlarida ishtirok etish pedagoglarning kasbiy hamkorligini rivojlantirish, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va metodik yangiliklarni o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Bunday tadbirlar o‘qituvchilarning kasbiy muloqotini kuchaytirib, ularning metodik faoliyatini takomillashtirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, **innovatsion pedagogik faoliyat** metodik kompetensiyaning rivojlantirishning muhim omillaridan biridir. Mualliflik metodikalarini ishlab chiqish, ilmiy-amaliy loyihalarda ishtirok etish, yangi pedagogik g‘oyalarni sinovdan o‘tkazish va ilg‘or tajribalarni amaliyotga joriy etish o‘qituvchining ijodiy salohiyatini oshirib, kasbiy rivojlanishini jadallashtiradi.

Nihoyat, **o‘z-o‘zini rivojlantirish va refleksiya** metodik kompetensiyaning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir. Pedagogning o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi, mavjud kamchiliklarni aniqlashi hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha aniq choralarni belgilashi kasbiy o‘qituvchining muhim sharti hisoblanadi. Refleksiv yondashuv o‘qituvchining o‘z ustida ishlashiga, pedagogik mahoratini izchil takomillashtirishiga va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Demak, metodik kompetensiyaning samarali rivojlanishi uzluksiz kasbiy ta‘lim, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalardan foydalanish, innovatsion faoliyat, metodik hamkorlik hamda refleksiv yondashuvning o‘zaro uyg‘unligi asosida ta‘minlanadi. Mazkur omillar boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini yuksaltirish va ta‘lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari hamda ilmiy-nazariy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, metodik kompetensiyasi yuqori darajada rivojlangan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ta‘lim jarayonini samarali rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunday pedagog o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta‘lim mazmunini tanlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni maqsadga muvofiq qo‘llaydi hamda ta‘lim jarayonida interfaol metodlardan unumli foydalanadi. Natijada o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratiladi.

Shuningdek, metodik kompetensiya o‘qituvchining ta‘lim jarayonini uzluksiz tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga yo‘naltirilgan refleksiv faoliyatini rivojlantiradi. Bu esa pedagogga dars samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini muntazam monitoring qilish hamda mavjud muammolarni o‘z vaqtida aniqlab, ularni bartaraf etish imkonini beradi. Metodik jihatdan yetuk pedagog ta‘lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash bilan bir qatorda, o‘quvchilarning ta‘lim olishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish va ularning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga ham alohida e‘tibor qaratadi.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatadiki, metodik kompetensiyani rivojlantirishning samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim muassasasida yaratilgan metodik muhit, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi hamda raqamli ta‘lim infratuzilmasining rivojlanganlik darajasiga bog‘liq. Xususan, elektron ta‘lim platformalari, multimodal raqamli resurslar, metodik seminarlar, amaliy treninglar va tajriba almashish jarayonlari pedagoglarning kasbiy salohiyatini muntazam oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilmiy-metodik hamkorlikni rivojlantirish, mentorlik tizimini takomillashtirish hamda pedagoglarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish metodik kompetensiyaning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Zamonaviy ta‘lim islohotlari sharoitida boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirish ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning metodik kompetensiyasiga bog‘liq. Shu sababli metodik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish, malaka oshirish tizimini takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va pedagoglarning kasbiy rivojlanishini uzluksiz qo‘llab-quvvatlash ta‘lim tizimini modernizatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda metodik kompetensiya o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahorati va ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatini belgilovchi muhim kasbiy sifatlardan biri hisoblanadi. Mazkur kompetensiya

pedagogning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, metodik yondashuvlari hamda shaxsiy kasbiy fazilatlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida shakllanadi. Shu bois metodik kompetensiyaning mazmuni, tarkibiy tuzilishi va uni rivojlantirish omillarini chuqur ilmiy o‘rganish zamonaviy ta‘lim tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari metodik kompetensiyasi rivojlangan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ta‘lim jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali qo‘llash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limni tashkil etish hamda ularning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega ekanligini ko‘rsatdi. Bunday pedagog o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish orqali ta‘lim sifatini oshirishga munosib hissa qo‘shadi.

Shuningdek, metodik kompetensiyani rivojlantirish uzluksiz kasbiy ta‘lim, malaka oshirish tizimi, innovatsion pedagogik faoliyat, raqamli ta‘lim vositalaridan samarali foydalanish, ilmiy-metodik hamkorlik va refleksiv yondashuv bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. Mazkur omillarni kompleks ravishda qo‘llab-quvvatlash o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini yuksaltirish, ularning metodik faoliyatini takomillashtirish hamda boshlang‘ich ta‘lim sifatini barqaror oshirish imkonini beradi.

Kelgusida boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha raqamli ta‘lim texnologiyalariga asoslangan metodik modellarni ishlab chiqish, kompetensiyani baholash mezonlarini takomillashtirish va amaliyotga yo‘naltirilgan ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo‘nalishdagi izlanishlar ta‘lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish, pedagog kadrlar sifatini yuksaltirish hamda xalqaro ta‘lim standartlariga mos kompetent mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – O‘RQ - 637-son. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – PF–60-son. – Toshkent, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tashkil etish to‘g‘risidagi qarori. – Toshkent, 2022.
4. Xutorskoy A. V. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

6. Маркова А. К. Психология профессионализма. – Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996.
7. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
8. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15(2). – P. 4–14.
9. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108(6). – P. 1017–1054.
10. Darling-Hammond L., Hyler M. E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. – Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
11. Hattie J. Visible Learning: The Sequel. – London: Routledge, 2023.
12. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – 6th ed. – New York: Teachers College Press, 2020.
13. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO, 2021.
14. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
15. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. – Paris: OECD Publishing, 2023.